

rusmuoto, joka esiintyy taajaan.» Tällaisia tapauksia on kieltämättä melko paljon, mutta syynä lienee pikemmin se, että sanaverailuja tehtäessä ne paljastuvat helpommin kuin tapaukset, joita on kummassakin kielessä taivutettu.

Ankaran homofonian kriteerin täyttävien esimerkkien perusteella Laalo arvelee, että sellaiset suomen ja viron väliset sananmuotohomonymian tapaukset, jotka kuuluvat samaan sanaluokkaan, ovat enimmäkseen substantiivien muotoja. Suomen nominatiivimuotoja on verrattu viron taivutettuihin muotoihin. (Sanan *kodu* yks. illatiivi *koju* on eksynyt genetiivimuotojen sekaan.) Viron nominatiivimuotoja ei sen sijaan ole vertailtu taivutettuihin suomenkielisiin nomineihin. Syytkin ovat ilmeisiä, vaikka tekijä ei niitä esitäkään: viron (sisä- ja) loppuheittoisuus, pitkien vokaalien lyheneminen ja *ä:n*, *ö:n* sekä *ü:n* puuttuminen jälkitaivutuksessa asettavat huomattavia rajoituksia. Nominien lisäksi myös verbeistä voi kehittää erilaisia yhdistelmiä sekä pitkin (nominin) nomineihin, verbit verbeihin: vi *magamiseni* 'nukkumiseen asti' ≠ sm *makaamiseni* 'mu pikutamine') että poikin (verbit nomineihin: vi *kuulan* ['kuulla'+1SG] ≠ sm *kuulan* ['kuul'+GEN]; vi *suruja* ['painaa'+DX] ≠ sm *suruja* ['mure'+PL+GEN]). Verbeihin liittyvässä suomen ja viron välisessä sananmuotohomonymiassa tekijä päättelee usein olevan kyse substantiivin ja verbin tiettyjen muotojen yhteenlankeamisesta. Erisnimetkään eivät erotu omaksi ryhmäkseen kahden kielen välillä: vi *minna* 'mennä' ≠ sm *Minna*; vi *porilaste marss* 'kuralaisten marssi' ≠ sm *Porilaisten marssi*. Pari Laalon mainitsemaa viron esimerkkiä vi *kanda* 'kantaa' ≠ sm *kanta* 'kand; konts' ja vi *laita* 'moittia' ≠ sm *laita* 'kulg, äär' voidaan toisaalta yhdistää myös suomen verbeihin, etymologisiin pareihinsa *kantaa* ja *laittaa*.

Kun liikutaan yhden kielen sisällä, paljastaa konteksti automaattisesti sellaiset karikat kuten sm *tulen* [tuli+GEN] ja *tulen* [tulla+SG1]. Kielirajan yli liikuttaessa näin ei tapahdu automaattisesti, vaan ho-

monymia ylittää sanaluokkien rajat (vrt. ed. *kuulan*).

Yllättävää on, ettei sanaliittoihin ja niiden merkityseroihin ole kiinnitetty näkyvämpää huomiota. Tekijä kirjoittaa (s. 91), että on ainakin yksi yhdysverbi, joka ei kuitenkaan ole varsinainen yhdyssana: sm *antaa ylen* 'oksendada' ≠ vi *anda üle* 'luovuttaa'. Myös tällaisia tapauksia, erimerkityksisiä sanaliittoja, voi halukas löytää runsaasti lisää, onhan saksan mallin mukainen pre- ja postpositioiden käyttö verbien yhteydessä virossa tuiki tavallista: *kanda üle* 'siirtää' ≠ sm *kantaa yli*, vi *kanda ette* 'tarjoilla' ≠ sm *kantaa eteen*, vi *lasta maha* 'ampua' (on sanaluettelossa) ≠ sm *lasta maahan* 'last köhtu' tai vi *laskis maha* 'ampui' ≠ sm *laski maahan*, vi *saada otsa* 'loppua' ≠ sm *saada otsaan* 'saada vastu laupa' vi *pista nahka* 'popsia' ≠ sm *pistaa nahkaan* muutamia mainitakseni. Toinen merkitys saattaa toki olla sama kuin suomessakin.

Kiinnostavaa olisi vilkaista vielä sitä psykologista kynnystä ja niitä assosiaatioita, jotka tekevät sisarikielen sanoista herkullisia väärinymmärryksen kantoja. Tekeväälle riittää tälläkin saralla.

RIHO GRÜNTHAL

Unelma yleisestä kieliteoriasta

HARALD HAARMANN *Basic aspects of language in human relations. Toward a general theoretical framework*. Mouton de Gruyter, Berliini ja New York 1991. 312 s. ISBN 3-11-012685-0.

Haarmann on hyvin tuottelias kirjoittaja. Nyt esiteltävän kirjan lähdeluettelossa mainitaan kymmenen hänen vuoden 1976 jälkeen julkaisemaansa teosta. Ne käsittelevät monikielisyyttä ja vähemmistökieliä, kielen ja etnisyyden suhteita sekä merkki- ja kirjoitusjärjestelmien kulttuurihistoriaa. Nyt

Kirjallisuutta

arvioitavan teoksen nimi, vallankin siinä oleva ilmaus *human relations*, voisi johtaa odottamaan sosiaalipsykologisesti suuntautunutta teosta. Tekijän tausta puolestaan panee uumoilemaan kielisosiologisesti ja kulttuurihistoriallisesti painottunutta kannanottoa, aineksia sellaista teoriaa varten, joka ei tarkastelisi kieltä autonomisena eikä rakenteellisena tutkimuskohteena vaan osana ihmisten kulttuuria. Jostakin tämännäköisestä onkin kysymys.

Heti alkuun on kerrottava, että kirja ei ole teoreettinen. Alaotsikon prepositio *toward* on siis todella merkityksellinen. Sellaisen yleisen (siis kattavan) teorian, joka on Haarmannin perimmäisenä tavoitteena, tulisi hänen mukaansa ottaa huomioon kielen semioottinen aspekti, sen kommunikatiivis-interaktionaalinen ulottuvuus, kielen asema kulttuurissa ja puheyhteisössä, sen suhde ympäristöön ja maailmankuvaan, sen yhteiskunnalliset ulottuvuudet sekä myös ne periaatteet jotka säätelevät kielten variaatiota, toisin sanoen kielten typologia. Tästä yleisestä »kehikosta», taikka sen peruseräilyperiaatteista, tulisi sitten johtaa osittaisteoria.

Haarmann esittää yksitoista kielen perusominaisuutta, joissa korostuu mm. kielen asema sosiokulttuurisessa kontekstissa, sen inherentti varioivuus ja heterogeenisyys sekä normatiivisuus, hieman yllättäen myös hänen kommunikaation kannalta olennaisena pitämänsä »onnistunut etninen identiteetti». Tähän inventaariin on kytketty kymmenen »metodologista teoremaa», jotka on tarkoitettu ohjenuoraksi koko kielentutkimuksen kattavalle teoreettiselle skeemalle. Muotoilultaan ne eivät vastaa omaa käsitystäni teoreemoista – pikemminkin on kyse eräänlaisesta kielentutkimukselle esitettävien vaatimusten luettelosta tyyliin »kielessä on pyrittävä kuvaamaan monimuotoista vaihtelua, joka asettuu jatkumolle». Viime kädessä tavoitteena on ymmärryksen lisääminen ihmisluonnosta siinä suhteessa, että kieli käsitetään bio-ohjelmaksi (*bioprogram*), joka kytkeytyy olennaisesti kulttuurikonkreettiin.

Sellaisessa tavoitteessa ei ole mitään vi-

kaa, että pyritään ymmärtämään, miten biologinen ja kulttuurinen meissä kielen kautta yhdistyvät. Epäselvää on kuitenkin, miten tämä ymmärrys parhaiten saavutetaan. Itse uskon enemmän synteeseihin, oppihistoriallisiin esityksiin sekä opinalojen väliseen, ongelmista käsin lähtevään yhteistyöhön kuin deduktion tai metateorioiden hedelmöittävään vaikutukseen, yhdestä yleisteoriarista puhumattakaan.

Eräänlainen synteesi tämä Haarmannin teos luonteeltaan kuitenkin kaikin puolin on. Se sisältää tavattomasti erilaista tietoa ennen muuta kielten, kieliyhteisöjen ja kulttuurien suhteista. Tekijän tietorikkaus ja oppineisuus vilauttavat näkyviimme kiinnostavia asioita kirjoitusjärjestelmien synnyn ja kehityksen erilaisista ehdoista, naisten ja miesten kielen, kielenkäytön ja kielellisten asenteiden ja arvojen eroista sekä vallankin vähemmistökielten problematiikasta, siis teemoista, joita Haarmann on käsitellyt perusteellisemmin aiemmissä monografioissaan. Tietojen moninaisuus tekee kuitenkin lopulta tästä kirjasta melkein näyteläköelmen: siinä on peräti 119 sivua erilaisia, pääasiassa sellaisenaan toisista teoksista siirrettyjä taulukoita, luetteloita, kuvia ja kaavioita. Leipäteksti on paljolti näiden selittämistä, mutta selitysten lomassa on myös melkein rupattelevia jaksoja, joiden aiheena ovat tekijän usein aika epätieteelliset arkihavainnot ja mielipiteet.

Monet kaavioista ovat tätä teosta varten piirrettyjä esityksiä, joita tekijä nimittää »malleiksi». Niissä kuvataan neliöin, palloin, nuolin ja ympyröin erilaisia riippuvuussuhteita ja yhteyksiä esimerkiksi memoroinnin, oraalisuuden ja kirjallisen välillä taikka arvojen, emootioiden ja intentioiden välillä. Tällainen tapa pelkistää ja mallintaa miellyttäne monia, mutta itse pidän sitä tavattoman epähavainnollisena, koska se mm. häivyttää näkyvistä kielen yhteisölliseen puoleen kuuluvan epä säännöllisyyden ja epäsymmetrian.

Synteesit ovat ahdasalaisissa kysymyksissä pyörivälle tutkijalle usein terveellistä luettavaa. Mutta sellaisten laatiminen on sitä vaikeampaa mitä laaja-alaisempi yritys

on. Haarmannin teoksessa ovat jotkin alat, joita esitellään, saaneet ylimalkaisen, ajasta jäljessä olevan ja epätarkankin kohtelun, niin esimerkeistä kuin vain onkin kysymys. Esimerkiksi typologian osuus on yksipuolinen ja sen käsittelystä puuttuvat aivan keskeiset nykytutkijat; kieliopin seikkoja käsitellään ylipäänsä jotenkin vanhanaikaisesti, teorioiden ulkopuolella. Oma käsitykseni viimeistäänkin tämän teoksen luettuani on, että olemme tulleet vaiheeseen, jossa vain jonkin laajan tutkijaryhmän kannattaisi tavoitella synteesejä, jotka menevät yli yhden erityisalan.

Kustantaja ei ole malttanut vaatia viimeistelyä paitsi ajattelulta myöskään kielenkäytöltä. Englannin kielessä on virheitä, epäidiomaattiset sananvalinnat vaikeuttavat paikoin seuraamista.

AULI HAKULINEN